

CONFUCIUS EN ZIJN LEER.

Ofschoon tot voor zeer kort de stellingen van Confucius (zoals die naam vereuropeest, verlatijnt is) behoorden tot de klassieken en dus deel uitmaakten van de levensbeschouwing, hoofdzakelijk in China, moeten we toch een ogenblik trachten om allereerst de mens Khoeng Foe Tze te zien in zijn werkelijke omgeving en verhoudingen. Men is te veel geneigd in te gaan op zijn gezegden, zijn verwijzen, die vaak haast anecdotisch zijn mening weergeven, maar vergeet daarbij de idealist in zijn tijd met zijn mislukkingen.

In de eerste plaats is er een scherpe scheiding tussen de innerlijke geloofsaanvaarding van Khoeng Foe Tze en zijn uitingen. Opvallend is, dat hij b.v. in al zijn neergetekende gezegden, al zijn leringen, ten hoogste een enkele maal het woord Thiën gebruikt en dit dan nog hoofdzakelijk als aanduiding van onbekende hemelse machten, of hemel zonder meer. Het woord God - ofschoon hij in een God gelooft - komt nooit officiëel over zijn lippen. Hij is zoeker, zeker. Maar in zijn zoeken beperkt hij zich hoofdzakelijk tot het stoffelijke. Wanneer men dan ook zijn Weg wil beschouwen, dient men dit allereerst in aanmerking te nemen. Het is een filosofisch systeem, gebaseerd op stoffelijke omstandigheden, zonder enige rekening te houden met een hiernamaals of met verdere bijzonderheden. In vele gevallen lijkt het mij zelfs uit zijn uitspraken, dat hij slechts ten dele in de waarde van de voorouder-verering als werkelijkheidsbeleving gelooft, maar deze alleen als rite, als gebruik respecteert en handhaaft.

Een tweede punt is de mens, die - ofschoon hij meester wordt genoemd door velen - in het begin zich angstvallig verre houdt van alle regeringen. De beginnende filosoof weigert zich in officiële betrekkingen te doen plaatsen. Hij zal later tijdelijk de opvoeder worden van een prins, hij zal ook trachten in de regering opgenomen te worden. Maar in het begin van zijn streven durft hij, wanneer men hem vraagt: "Waarom neem je geen positie in de regering in?" trots te zeggen: "Ik streef naar het goede en ik deel het mijn mensen mede. Wie zegt dan, dat ik niet in de regering zit?"

Dus in het begin is meester Khoeng wel zeker een mens, die zeer van zijn eigen waarde overtuigd is, ook al blijft hij nederig. Een mens, die in zijn volledige vormelijkheid voortdurend contact zoekt met de medemens om zo lering te kunnen geven.

Wat dit betreft mag ik misschien ook een van zijn eigen gezegden hier citeren om zijn houding aan te geven. Nadat hij een gesprek heeft gehad met iemand, maakt hij de opmerking: "Deze betekent niets voor mij, want hij hoort slechts toe." Met andere woorden, in de wisselwerking tussen mens en mens zoekt Khoeng zijn lering in de termen en het begrip van die andere mens over te brengen en zo te komen tot een voor beiden vruchtbare ontwikkeling van ideeën.

Nu zal hij later, wanneer hij merkt, hoe klein eigenlijk zijn invloed op de mensen is, trachten om via hoger geplaatsten te komen tot invloed op regeringskringen, of laten we zeggen: de hogere standen. Dit gelukt hem slechts ten dele. Vandaar dat een van de mystici, die toen ook reeds in China bestonden, hem toeroept (zich daarbij gedragende als een soort dorps-idioot): "Heil, vogel van geluk. We zijn blij Uw aangezicht te zien. En alleen al Uw schaduw is voor ons een verfrissing. Maar toch vrees ik U, want politiek is een dodelijk kwaad." (Mijn vertaling is uit de aard der zaak zeer vrij.)

Hierbij wordt door deze mysticus het verloop van Meester Khoeng's leven eigenlijk gekarakteriseerd. In het begin zuiver, later zich sterk ontwikkelend in de richting van een steeds groter formalisme, wordt hij op de duur in zijn pogen tot eigen bereiking en het verlenen van hulp aan anderen gefrustreerd door de politiek, die hem dreigt te vernietigen.

Dan dienen we rekening te houden met wat er in China gebeurd is in die tijd. Vlug achter elkaar volgen verschillende dynastieën elkaar op. Het land is in een voortdurende wanorde gehuld. Er is een heksenketel, waarbij één dynastie b.v. al na vijftien jaren (het zijn degenen, die uit Tsjhin komen, het land, waar China later naar genoemd wordt) het keizerschap over het grote Rijk van het Midden moet prijsgeven. Er is behoefte aan een vaste lijn. De mensheid heeft behoefte aan een houvast. En Confucius begint dan ook onmiddellijk reeds in zijn eerste streven en ook in zijn eerste opgetekende uitspraken te wijzen op de noodzaak van een vaste lijn.

Hij stelt zich het leven voor als een soort landschap. In dit landschap lopen paden en wegen, die tot een doel voeren. Wie buiten de weg gaat, begeeft zich in ongekende gevaren. En in deze gevaren kan hij zowel zichzelf als anderen zeer grote schade toebrengen. Vandaar dat men zich heeft te houden aan het Pad, aan de Weg. En op deze Weg moet men een ideaal hebben. Dat ideaal stelt hij ons als de perfecte mens. Juist in zijn zoeken hiernaar is Confucius een van de eerste bekende grote humanisten.

De perfecte mens is volgens hem iemand, die volledig hoffelijk is en die het kleine weet te achten en het kleine weet te dragen. Hij is moedig, maar ook grootmoedig. Hij kent geen angst, heeft toch geduld. Kortom hij schetst de mens, die volledig opgaat - juist door zijn eigen grootheid - in de medemens. Daarnaast kent hij natuurlijk ook de grote mens. (Mijn vertalingen zijn enigszins vrij, aangepast aan het Westen.) De grote mens is een daadkrachtige, een sterke mens. Maar wanneer men hem vraagt, hoeveel grote mensen hij dan wel heeft gezien, dan bekent hij, dat hij in zijn hele leven er slechts ten hoogste zeven heeft ontmoet. En dan twijfelt hij nog. Daarnaast kent hij het Pad van het perfecte mens-zijn. Een voortdurend streven naar een bereiking, waarbij de gehele maatschappij wordt tot een vast patroon met vaste regels, waarbij ieder zich zozeer aan deze regels houdt, dat elk t.o.v. de ander volkomen betrouwbaar en berekenbaar is. Dat verder een ieder, dienende zijn naasten, juist in dit dienen de perfectie van het geheel helpt scheppen. Dit zoeken naar vorm, naar het Pad, komt voort uit de onrust.

Confucius is een vereerder van vroegere wijsgeren en het mag niet worden gezegd, dat hij zonder meer een nieuwe leer brengt. Dit blijkt o.a. uit zijn sterk gehecht zijn aan de hertog van Sjoe. Deze is voor hem een ideaal. En wanneer hij deze in lang niet meer rond zich heeft gevoeld, bij zich heeft gezien, dan beklaagt hij zich daar zelfs over en ziet dit als een teken van eigen onvolmaaktheid.

Nu zou ik U natuurlijk een hele reeks opsommingen kunnen geven van zijn gezegden en zijn leringen, maar ik meen, dat U daartoe genoeg andere wegen openstaan. Om de mens Confucius zelf echter toe te lichten, moet ik toch een beroep doen op enkele van zijn uitspraken.

Eens vraagt een vorst hem: "Is deze minister geschikt als minister? Is hij de perfecte minister?" En dan zien we de hoffelijke glimlach van Confucius ietwat cynisch worden. Hij zegt: "Ach, hij is een doorsnee-minister en daarom als minister goed genoeg."

De functie van de mens is voor hem het kleed, waarin de mens zich hult. Dit kleed bepaalt, hoe hij zich gedragen zal, aan welke wetten hij zal gehoorzamen, welke leefregels hij zichzelf zal stellen. Hij gaat van het standpunt uit, dat een ieder zich te gedragen heeft in overeenstemming met zijn omgeving. Vandaar dat hij b.v. tegenover zijn leerlingen strenge regels vaststelt omtrent de wijze, waarop zij zich zullen kleden. Vandaar ook, dat hij zich - ofschoon hij houdt van zingen en van muziek - onthoudt van zingen op een dag, dat hij naar een begrafenis is geweest. Vandaar dat hij weigert te lachen, of weigert te zingen en te spelen, wanneer b.v. een weduwnaar of een weduwe in zijn nabijheid is, tenzij deze de drie jaren heeft volbracht. Drie jaren van rouw waren - zoals U weet - gebruikelijk.

Het zich houden aan de regels, dat steeds weer op de voorgrond komt, doet hem verder dingen als normaal zien, waar anderen tegen opzien. Wanneer men hem vertelt, dat een keizer drie jaren lang geen woord heeft gezegd, is zijn eerste reactie: "Is dit dan iets bijzonders? Is niet drie jaar de periode van rouw?" Hij bedoelt daarmee: Drie jaren lang moet het werk van degeen, die overleden is, worden voortgezet in zijn oude richting. Hij herhaalt dit later nog wel een paar keer. Drie jaar gaat men voort uit eerbied voor de overledene op diens pad; eerst daarna is men vrij om de eigen weg te kiezen. Zo wordt natuurlijk een continuïteit geschapen, waarbij al te plotselinge vernieuwingen uitblijven. Die drie jaar vormen een overgangsperiode. En ofschoon de Meester dit zeker zo niet heeft gezegd, moeten wij toch aannemen, dat hij inszag, dat zo er al verandering noodzakelijk was, deze geleidelijk moest komen en dat hij ook hierom deze rouwperiode zo belangrijk achtte.

Nu is het misschien interessant om hier de leefregels, die Confucius op het ogenblik zou stellen, (want zijn filosofie is in vele opzichten ook heden nog geldig) een ogenblik in zuiver voor Uw wereld bestemde termen te gieten. Een dergelijk inzicht, in het Oosten geboren, zou thans voor het Westen uiterst waardevol kunnen zijn. Toegepast dus op deze wereld:

Al hetgeen je zelf niet wilt beleven, moet je trachten een ander niet aan te doen. Zeg echter nooit, dat je het hem niet zult aandoen, want daartoe ontbreekt aan de meesten de kracht.

Acht een ieder in zijn stand en zijn waardigheid en wees nooit onhoffelijk. Juist door de hoffelijkheid wordt een mogelijkheid tot contact en benadering geschapen. Achter de strenge formaliteit ligt de mogelijkheid tot kennismaking en nadere beroering, ook van de geest.

Elke regering, onverschillig hoe zij zich noemt of hoe zij is samengesteld, wordt ten slotte een patriarchaat. De vaderlijke regering is meester over het lot van al zijn ingezetenen, van al zijn onderdanen. Juist door dit meesterschap zal - indien de perfectie van de mens in de regeerder tot uiting komt - een ieder de perfectie bereiken. Doch waar de regeerder faalt, zal het volk vervallen tot zedeloosheid. De deugd van een regeerder wordt weerspiegeld in zijn volk, zij het in mindere mate. De zedeloosheid, ontrouw, onbeheerstheid, kortom de slechte eigenschappen van een regeerder zullen te allen tijde in zijn volk in een veelvoud tot uiting komen. Zo is het noodzakelijk, dat een ieder, die gezag over anderen verwerft, zichzelf oplegt een voortdurend streven naar perfectie en het volmaakt mens-zijn. Eerst dan kan hij op redelijke wijze zijn ambt vervullen en zal hij niet een vloek maar een zegen voor de mensen zijn.

Wanneer iets gebeurd is, heeft het geen zin hierover verwijten te maken. Zeg dus: "Wat in het verleden was, is goed. Maar de ervaringen van het verleden gebruiken wij om het heden zijn perfecte gedaante te geven!"

Een zoeken naar de toekomst is even dwaas als terugzien naar het verleden. NU is het ogenblik, waarop men leven moet. En op dit ogenblik dient men het juiste te doen volgens de juiste regels en de juiste weg.

Wanneer er een ceremonieel is, een ritueel, ook al zijt ge het daar niet mee eens, dient ge dit te respecteren. Maakt het deel uit van Uw geloof, van Uw denken of van Uw omgeving, tracht dan te allen tijde volledig volgens de voorgeschreven regels te handelen. Alleen in het erkennen van de wet is de mogelijkheid geschapen om de perfectie te bereiken.

Nu mag ik hier misschien enkele commentaren aan verbinden. Het keizerrijk, dat China is geworden, de samensmelting van verschillende kleine rijken, bracht de patriarchale instelling steeds sterker naar voren. Maar dat nam niet weg, dat volgens meester Khoeng elke staat, al is ze nog zo klein, feitelijk patriarchaal is. "Want," zo zegt hij, "de regeerder, zelfs indien gekozen door zijn onderdanen (verheven door zijn onderdanen, zou hij zeggen), zal te allen tijde zijn hun steun, hun ideaal, maar ook gelijk hun wetgever, hun tuchtmeester. In deze eigenschappen wordt hij vader."

En nu wil ik helemaal geen grappen maken op b.v. Uw eigen staat. Maar kent ook Nederland op het ogenblik zijn staatspatriarch niet in de gedaante van de heer Drees? Is Eisenhower niet de patriarch van de Ver. Staten van Noord-Amerika? En was niet tot voor kort Churchill het beeld van de Britse gemeenschap? Ik zou zo verder kunnen gaan. Dat het geen vorsten meer zijn, is niet belangrijk. De verhouding bestaat.

Maar nu zullen wij goed moeten begrijpen, dat indien zo'n verhouding bestaat - en ik meen, dat het te rechtvaardigen is, indien wij zeggen "zij bestaat practisch overal"- dat men ook alle regels, die uitgaan van zo'n staatshoofd, eerbiedigt. Een verzet tegen de regels betekent een afbreken van de staat en ook van alle krachten, die daarin werken. Ook - en vooral - de goede krachten.

Een zich onttrekken aan de normale beleefdheid b.v. brengt ook weer een verval van de verhouding tussen de mensen onderling teweeg. Men kan dat niet doen, tenzij men het gevaar wil lopen, dat de juiste verhoudingen onder de mensen zoek raken.

Het pleidooi voor het geregeld zijn van het gehele leven geldt vandaag aan de dag nog. Het heeft een gelijke waarde. Zijn grootste waarde echter vindt het in het streven naar volmaaktheid, dat binnen een stofelijke omgeving, los van bovennatuurlijke krachten, slechts bereikt kan worden door een voortdurend vaststellen van één houding tegenover de mens en het voortdurend uiteten van die houding tegenover iedere mens.

U ziet, het is meer Westers dan Oosters, wat ik U hier vertel. En toch ligt zeker in deze filosofie zeer veel, dat voor ons belangrijk is. Natuurlijk, wij kunnen mee gaan denken met de mystieken, die de oneindigheidsgedachte verweven met het normale bestaan; die o.a. in de werken van Lao Tzoe of Tze overgaan naar een beschouwing van de innerlijke mens en vandaar uit trachten te werken in de wereld. Toch kan dit nooit zo aanslaan in een nuchter volk als b.v. de Chinezen meestal zijn, als deze regels, die bestemd zijn voor de wereld.

Toen aan Confucius eens werd gezegd, dat hij het hogere buiten beschouwing liet, gaf hij daarop dit spottende antwoord (ja, met beleefde spot): "Gij spreekt over hetgeen gij niet ziet en handelt, zodat niemand het bemerkt. Ik handel naar wat ik zie, opdat een ieder geniete van de resultaten, die ik behaal met het volgen van mijn doel."

Hij stelt hier zeer zuiver een verschil tussen zichzelf en degenen, die naar het abstracte grijpen. Abstractie is goed, wanneer zij realiseerbaar is. Zodra ze boven de realiteit uitstijgt, kan zij er zijn, maar wordt zij gevaarlijk. Ze zou een revolutie kunnen betekenen, een omwenteling. En een omwenteling mag er niet bestaan. De enige aanvaardbare omwenteling is het steeds volmakter worden van de mens, zodat hij schrijdend op het Pad van het volmaakt mens-zijn wordt tot een groot en sterk mens, die anderen zekerheid geeft.

Wanneer betrouwbaarheid steeds weer als een van de hoofdeisen wordt gesteld door Khoeng, dan is dit begrijpelijk. In een maatschappij, in een wereld, berust nu eenmaal alles op een wederkerig vertrouwen. Hoe minder dit vertrouwen reëel is, hoe minder een maatschappij kan volbrengen. Een ieder, die intrigeert, die slinks handelt, vernietigt daarmee een gedeelte van de werkelijke betekenis der samenleving: het gezamenlijk streven. Ik meen, dat wij mogen zeggen, dat Confucius hier wel DE WEG heeft getoond voor zijn tijd.

Het is te betreuren, dat China een lange tijd zijn denken heeft opgebouwd juist op de klassieken, dus op de boeken en de gedichten. Hierdoor kwam een verstarring tot stand. Een verstarring, die zeker niet in de denkrichting van Confucius heeft gelegen. Want waar men zich aan de letter houdt - per slot van rekening reeds tweeduizend jaar lang - kent practisch ieder geletterde de uitspraken van Confucius van buiten. Waar men zich aan de letter houdt, daar gaat de geest verloren. De geest van Confucius is een wet, die tot een binding wordt tussen mens en mens, die - perfect beleefd - de harmonische maatschappij schept, waardoor de

mens elke mogelijkheid tot persoonlijke ontwikkeling krijgt naar dat ideaal der mensheid: de volmaakte mens.

Heeft U hierover misschien nog iets te zeggen of te vragen?

x Kunt U hieraan iets toevoegen over de godsdienstige opvattingen in zijn tijd en of die soms strijdig waren met deze leerstellingen van hemzelf?

- Er waren godsdienstige richtingen - als ik ze zo mag noemen - die met zijn leerstellingen strijdig waren. Ik heb zo even reeds de mystici aangehaald. Er zijn twee gescheiden meningen.

De eerste mening kent een hiernamaals, dat qua indeling overeenkomt met de wereld, waarin dezelfde wetten, dezelfde gebruiken heersen. Confucius - zo hij al aansluit hierbij, wat hij waarschijnlijk innerlijk heeft gedaan - zal nooit hier speciaal naar verwijzen. Hij spreekt niet over een hemelse keizer noch over de goddelijke afstamming van vorsten en dergelijke.

Maar de mystici zoeken het anders. Het begrip hemel, dat in de mond van Confucius soms een klank krijgt als het woord God in de mond van een atheïst, wordt hier vol van een andere en magische betekenis. Er is een geloof aan de drie werelden: te weten de mensenwereld, de geestenwereld en - tussen deze beide en met beide verknoot - de tussenwereld. Een geloof, dat ongetwijfeld dichter komt bij onze huidige opvatting.

Nu stelt de mysticus, dat hij door verzinking van zichzelf - via de gedachten dus - kan komen tot onmiddellijk contact met de geestenwereld, of met de tussenwereld. Verder stelt hij, dat de tussenwereld een voortdurende werkzaamheid heeft op de wereld, waarin men leeft. De drakenverhalen b.v., waarvan U ongetwijfeld er wel enkele zult gehoord hebben, wijzen hierop. Het bovennatuurlijke wezen, dat enerzijds vaak een taak heeft als natuurkracht (hoe vaak horen we niet, dat een draak de taak heeft overstromingen te doen plaats vinden en dergelijke), anderzijds zich als mens onder mensen kan bewegen.

Het is overigens aardig hier meteen te wijzen op de overeenkomst, die we hier vinden ook met vele Japanse overleveringen. De taak, die de vossen innemen, speciaal in Japan, vinden wij in mindere mate ook in China. Voor de draak komen daar andere figuren in de plaats. Maar goed, dit heeft met de godsdienst zelf weinig te maken.

Nu is de formele verering van de formele godsdienst een verering van de voorouders. En die is gebaseerd op het volgende: Ergens is een begin. Het begin is de bron van het heden. En het heden moet overeenstemmen met het begin. Door dus in het heden de bron van het heden te eren, bevestigt men het heden. Om het eenvoudiger te zeggen: De voorouders worden niet speciaal vereerd - althans in de wetenschappelijke versie van het geloof, niet in het volksgeloof - omdat zij voorouders zijn, maar omdat zij een fragment van het heden vormen. Dat de Chinees uit die tijd leeft met zijn voorouders, is helemaal niets bijzonders. Want deze voorouders uiten zich in zijn ogenblikkelijk bestaan. Vandaar het geloof van de meer primitieven, dat de voorouders helpend optreden, wanneer het met hun nageslacht niet goed gaat. Of ook straffend.

Er worden ook in Confucius' tijd offers gebracht aan de voorouders. Dit zijn - evenals later - reeds veelal symbolische offers. Deze offers worden gebracht ter bevestiging van de huidige toestand, niet ter voeding van geesten ergens aan de andere kant. Dus dat is de formele godsdienst.

De mysticus brengt ook offers, maar hij brengt deze offers in een geheel andere gezindheid. Hij trekt daarmee niet een soort van lijn tussen het begin, de bron van zijn bestaan, en zichzelf, maar hij grijpt uit naar een specifiek contact met krachten, die elders bestaan. Vandaar overigens ook, dat de mystici het aanzien hebben gegeven aan de magiërs en daardoor ook later weer aan verschillende magisch georiënteerde sociëteiten en genootschappen.

Een werken met de krachten buiten de wereld leidt tot een inzien van de waardeloosheid van de wereld. Waar dus de normale gang van zaken een zeer grote waardering had voor het bestaan, voor de gemeenschap, en het individu alleen beschouwde als iets, werkzaam binnen de gemeenschap, ziet de mysticus het individu als de bron van de gemeenschap, als de beheersers van de gemeenschap en in zijn werking vrijstaande van de gemeenschap. Zoekt de formele godsdienst naar voortdurende banden, die het leven nog sterker omlijnen, nog steviger uitdrukken, de mysticus zoekt juist naar een losmaken van alle banden en toont hierin reeds zeer veel boedhistisch-lamaïstische neigingen. De weg van Boeddha, de weg der onthechting is in vele gevallen ook die van de mystici, de esoterici.

Naast de actieve godendienst met magische inslag, waarbij persoonlijkheden uit andere werelden werkzaam worden gemaakt of geacht in deze wereld, dus de formele godsdienst.

Tussen deze beide in ligt veelal het volksgeloof. Want ook Confucius krijgt zelfs vragen te beantwoorden over wat nu beter is: de grote, verre goden te eren, of de keukengoden een beetje te vleien, die zo veel dicht bij zijn. Hij zoekt de oplossing formeel en zegt dus: "De grote goden eerst." Maar de doorsnee-mens doet het anders. Het is nog niet zo lang geleden, dat een keukengod tegen het Nieuwjaar een paar druppels honig op de lippen kreeg, opdat hij zoete woorden zou spreken tot zijn meerderen over het gezin, waaruit hij kwam. Een primitieve omkoperij, die ongetwijfeld een magische inslag heeft. Juist deze magische inslag was in vele gebieden van China sterker nog in Confucius' tijd dan later. Wichelaars en tovenaars zijn normaal. Er wordt van menige mandarijn vermeld, dat hij ofwel zelf magiër was, dan wel onmiddellijk in zijn nabijheid magiërs meevoerde.

Ik geloof, dat we daarom over het geloof in die tijden kunnen zeggen: Het volksgeloof was een mengsel van het formalisme, dat de eigen wereld vereeuwigd zag in een hiernamaals en een magische relatie, die gesteld werd tussen deze wereld en de eigen wereld; niet begrijpende de eigenlijke bron van de voorouder-verering. De eigenlijke bron van deze in het Goddelijke weerkaatste mensenwereld is n.l. de verhouding tussen oorzaak en gevolg, tussen bron en stroom.

Zijn er nog meer vragen?

x Kunt U ook nagaan, of er nog oorspronkelijke geschriften van Confucius zijn?

- Ik vermoed van niet, omdat de meester hoofdzakelijk van mens tot mens sprak. (Hij had de gewoonte om zijn oordelen ook met bepaalde mensen of figuren - soms symbolisch gebruikt - te verbinden.) Van zijn geschriften zal dus niet veel meer zijn overgebleven, waar ze op zichzelf reeds niet veel waren. Hoogstens zouden enkele van zijn leerbrieven overgebleven kunnen zijn, maar die zouden zich dan in de keizerlijke bibliotheek bevonden moeten hebben. Zoals U weet is die grotendeels vernietigd.

x Er is een verhaal, dat Khoeng Foe Tze eens Lao Tze ontmoet heeft. Was Khoeng Foe Tze al bekend met de leerstellingen van Lao Tze? En zo ja, hoe stond hij daar dan tegenover?

- De persoonlijke ontmoeting kan ik helaas niet bevestigen, maar wel is absoluut zeker, dat hij de stellingen van Lao Tze en verschillende anderen uit die tijd heeft leren kennen en ten dele sterk veroordeelde. En wel, omdat hij meende, dat deze stellingen te veel de juiste houding van de mens in de wereld in de weg stonden. Hij was dus .... ja, neem me niet kwalijk, dat ik dit zeg: Hij was een groot mens, maar hij was vaak in zijn denken - althans uiterlijk - zeer bekrompen. Hij zag één weg en heeft daarbuiten, naar ik meen, nooit iets willen aanvaarden. Wel heeft hij vaak getracht elementen van andere beschouwingen onder te brengen binnen zijn eigen wereldbeschouwing, vooral wanneer hem daarover vragen werden gesteld, zoals b.v. in zijn dialogen met Jang Sjoen (?). Maar ik meen toch werkelijk: ten eerste, dat hij Lao Tze niet ontmoet heeft; ten tweede, dat hij tegenover diens stellingen zeker niet gunstig gestaan kan hebben. Die stellingen zijn - zoals U weet - ook al van een oude grondslag, waar-

bij de toeschrijving van vele dier stellingen aan Lao Tze ook weer twijfelachtig wordt. Men schrijft dat nu wel aan hem toe, maar zeer waarschijnlijk is hier sprake van net zo'n compilatie-arbeid, als wij vinden onder het hoofd van bepaalde profeten in de Bijbel.

x Er is in de vertalingen nog al veel verwarring en die concentreert zich m.i. bij de leerstellingen van Khoeng Foe Tze en Lao Tze vooral op het Tao-begrip. Is dat begrip bij beide meesters gelijk geweest?

- Er is een merkbaar verschil in de stellingen van Lao Tze en Khoeng Foe Tze. Dus ik geloof niet, dat hier dezelfde leerstelling, dezelfde grondgedachte aangegeven is, al is het beeld wel hetzelfde. Maar dat vinden we haast overal. Want ook Jezus zegt: "Ik ben de Weg en de Waarheid," Boeddha spreekt ook over Het Pad, enz. Het is a.h.w. de voorstelling van een reis, die de mens in zijn leven maakt in de eeuwigheid; en de weg, die hij daarbij heeft af te leggen. Er moet dus een verschil liggen tussen de stoffelijk bepaalde weg van Confucius en de eigenlijk meer geestelijk bepaalde weg van Lao Tze. Ik zou hier zeker niet de beide begrippen als identiek willen beschouwen. En dat geldt voor alle andere begrippen eveneens, voor zover ik weet.

x Er zijn zelfs geleerden, die zeggen, dat je Tao, zoals Lao Tze dit opvatte, helemaal niet mag vertalen met De Weg of Het Pad.

- Dan gaat men weer iets te ver. Per slot van rekening, men moet het zijn grondbetekenis als woord laten. Ik geloof, dat Lao Tze hier toch wel degelijk een leefwijze mee bedoeld heeft. Maar hij heeft deze leefwijze gezien als een totale werking, waarbij goddelijke krachten meespreken. En naar ik meen, is juist het grote verschil tussen hem en Confucius, dat Confucius de Weg ziet als de regels, waaraan men zich heeft te houden, terwijl Lao Tze ze eigenlijk ziet als de invloeden, die men ondergaat. Ik geloof, dat U daar het verschil moet zoeken. Maar de Pad-betekenis kunnen we bij beiden handhaven, omdat men als grondgedachte hetzelfde wereldbeeld houdt: De gedachte van een weg. En dan het woord "Weg" gezien als verbinding. U zoudt dus hoogstens kunnen zeggen, dat Tao bij Lao Tze de verbinding is tussen de mens en het zijnde, terwijl Confucius daar beperkter blijft en zegt: Het is de weg van de mens in zijn omgeving.

x Daarbij is dan het begrip woe wei (wat impliceert, dat de dingen vanzelf gaan, niet geforceerd) zeer sterk te koppelen met het Tao-begrip, zodat het het natuurlijke, het vanzelfsprekende aangeeft.

- Ja en nee. Ik wil proberen duidelijk te maken, hoe ik dat zie. In alle dingen leeft één kracht, de Cosmos. Die kracht komt echter door elk ding op een verschillende wijze tot uiting. De wijze, waarop het tot uiting komt, is vastgelegd in het voorwerp of het ding. En wanneer wij nu onze bewustwording zoeken, dus onze weg gaan - laten we maar even dat beeld "weg" toch vasthouden - dan zijn het de invloeden rond ons, die ons die weg doen kiezen op een bepaalde manier. Maar of dat nu een volledig natuurlijk proces is? Ik meen, dat we dat te fatalistisch moeten noemen. Dat is te veel noodlot-gebonden. En ik meen, dat dit bij Lao Tze toch niet precies het geval is. Neen, ik zou zeggen: Bij Lao Tze is er wel degelijk sprake van een bewust en selectief ondergaan van het leven. Dat is ook logisch. Dat ligt helemaal in de mystieke richting, die de achtergrond vormt. En zodra er een bewust selectief proces optreedt, mag men dat toch niet als het natuurlijke zonder meer beschouwen.

x Ja, maar de Westerling beschouwt bewustzijn als een opgaande weg van uit het onderbewuste naar het bewuste. Bij Lao Tze is dat juist tegengesteld. Terug naar het onderbewuste, de moederschoot. En dan - zo dicht mogelijk bij de moeder zijnde - gaat men de juiste weg, tze jan, woe wei, vanzelf, zonder te forceren.

- Inderdaad, de teruggang van het bewuste naar het onderbewuste. Maar nu kunt U dat op twee manieren zien. De Westerling probeert het onderbewustzijn te ontleden als bron van het bewuste; en dus het bewuste beter te rationaliseren krachtens zijn kennén van het onderbewuste. Dat is 'n buitengewoon moeilijk proces, omdat het een perfecte zelfkennis vereist.

In het Oosten heeft men dat omgedraaid. We hoeven dat heus niet alleen van Lao Tze te zeggen, want dat hebben heel veel mystici in het Oosten gedaan. Denk maar aan de yoga-leer b.v., aan de meditatie, zoals die bij Raya-yoga en vooral bij Kami-yoga naar voren komt. Dan krijg je de benaderingen, het terugbrengen van het bewustzijn tot één punt, waardoor de innerlijke beleving zich uitbreidt en het punt naderbrengt tot het werkelijke wezen. Dus wat dat betreft is het inderdaad juist. Wij zien ons bewustzijn als een onvolledige waarneming, een onvolledige realisatie. In ons ligt een volledige realisatie. En - zoals wij volgens onze eigen stellingen zeggen - dus ook uiteindelijk de volmaakte realisatie, waarbij de persoonlijkheid (althans zoals wij ons die voorstellen en kennen op het ogenblik) teloor gaat. Dat zijn dus stellingen.

Nu kunnen we dus van yoga zeggen, dat het een ingaan is naar het innerlijk, dus een uitschakeling van de rede, waardoor het innerlijk sterker naar voren komt. Of, als U het wilt uitdrukken in de termen, die men er later vaak voor heeft gebruikt: de kracht der goden doen spreken in je eigen wezen. Want in het Oosten stelt men het onderbewustzijn meer complex voor, dan het Westen het meestal begrijpt, n.l. gecombineerd met een bovenbewustzijn, dat bovennatuurlijke krachten inhoudt.

In het Westen verstaat men onder onderbewustzijn het totaal van indrukken en herinneringen, opgedaan dus in het leven, die - uit het bewustzijn verdreven - aanwezig blijven, tot zij door bewuste waarden weer gewekt worden en reacties - redelijk of onredelijk - veroorzaken.

Maar het onderbewustzijn, gebruikt als term in de Oosterse instelling, omvat het totaal van het wezen. Dus ook wat U zoudt zeggen voor vroegere incarnaties, vroegere bestaanstoestanden. Het omvat beïnvloedingen uit wat U "andere werelden" noemt. Het omvat de gemeenschap als geuit in de eenling. Dus we gebruiken hier eigenlijk één woord voor twee verschillende begripswerelden. Dat is vaak de grote moeilijkheid.

x Welke mening is belangrijker, die van Khoeng Foe Tze of die van Lao Tze?

- Dat ligt er aan, waarvoor U ze beschouwt. Als U voor de houding van de mens in de wereld en voor zijn streven in de wereld stellingen wilt aannemen, dan zijn m.i. die van Confucius zeker begrijpelijker en gemakkelijker na te streven dan de stellingen van Lao Tze, die U eigenlijk onmiddellijk verwijderen van Uw wereld. Men kan gemakkelijker in de wereld streven dan de wereld prijsgeven. Dat is als mens nu eenmaal zeker.

Dus gaat U het van uit dat standpunt bekijken, dan lijkt Confucius me gemakkelijker te begrijpen en te handhaven in de wereld dan Lao Tze. Maar gaat U het geestelijk bekijken, dan heeft Lao Tze volgens mij weer een aardige sprong voor om de doodeenvoudige reden, dat hij grijpt naar de kern van de zaak, die m.i. door Confucius angstvallig vermeden wordt. Daar staat tegenover, dat Confucius met twee voeten op de grond is blijven staan terwijl Lao Tze zo nu en dan wel aardig zweeft.

x Welke waarde had de Oosterse filosofie in het algemeen op het bewustzijn van de wereld?

- De Westerse wereld is extrovert en de Oosterse is introvert. En daarmee zijn ze een tegenstelling. Maar uiteindelijk komen ze toch wel allebei tot dezelfde waarde, wanneer ze maar ver genoeg doorgaan, want de kern blijft gelijk. Wel zou men kunnen zeggen, dat de Oosterse filosofie - juist omdat ze introvert is en dus innerlijke waarden kent - altijd een zeer sterke indruk zal maken op de Westering, die met zijn eigen filosofie vastloopt. Zodat de Oosterse filosofie vaak de impuls is, waaruit de Westerse wordt geboren.